պաշտումն, մեր իդէալը, որին միշտ պարտաւորութիւն կը համարենք ձգտել, եղել է միշտ և կը լինի ազատութիւնը և մարդու անհատական զարգացումը:

Մեր թշնամի ուժերը, որոնց դէմ միշտ կռուել ենք և միշտ կը կռուենք, եղել են՝ տգիտութիւն, նախապաշարմունք, խաւար, մոլեռանդութիւն, հալածանք, բռնաւորութիւն և ստրկութիւն:

Ինչ որ „Մշակը" եղել է ինն տարի շարունակ, նոյնը կը լինի նա և իր գոյութեան տասներորդ տարին, նոյնը կը լինի նա և քանի գոյութիւն կունենայ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Դեկտեմբերի 10-ին

Ցանկանալով օգնել մեր Վանի սովատանջ եղբայրներին, այստեղի րէալական ուսումնարանի աշակերտներից ժողովեցինք 79 րուբլ 60 կ., որը ուղարկելով, ընդ սմին, խնդրում ենք պատուելի խմբագրութեանդ հասցնել ուր հարկն է և տպել նուիրատուաց անունները:

Մ. Յարութիւնեանց 2 ր., Զ. Յարութիւնեանց 1 ր., Մ. Ստեփաննեանց 2 ր., Վ. Վարշամեանց 1 ր., Ա. Նազարեանց 1 ր., Գ. Ղուկասեանց 5 ր., Ա. Ազամեանց 3 ր., Ա. Սաֆարեանց 2 ր., Կ. Վարշամեանց 1 ր., Կ. Տէր-Մարկոսեանց 1 ր., Գ. Տէր-Սարգսեանց 1 ր., Մ. Տէր-Գրիգորեանց 1 ր., Ա. Ղուլիեանց 1 ր. 20 կ., Ս. Շախունեանց 1 ր., Անյայտ ոմն 1 ր., Գ. Երամիշեանց 1 ր., Ա. Կուզնեցեանց 1 ր., Լեօնոզեանց 1 ր., Թառաեանց 1 ր., Ն. Մելիքեանց 3 ր., Գ. Քալանթարեանց 50 կ., Ա. Բեհրամեանց 50 կ., Ա. Սերեբրակեանց 50 կ., Ե. Աֆշարեանց 50 կ., Տ. Ստեփաննեանց 50 կ., Շահվերդեանց 50 կ., Բարանեանց 50 կ., Յ. Բունիաթեանց 50 կ., Տէր-Օսէփեանց 50 կ., Յ. Պոպով 20 կ., Ի. Պոպով 1 ր., Լ. Ստեփաննեանց 1 ր., Ի. Տէր-Սարգսեանց 50 կ., Կ. Աւետեանց 50 կ., Ա. Այվազեանց 1 ր., Լ. Մխիթարեանց 1 ր., Ա. Մաղաթեանց 50 կ., Պ. Վարշամեանց 1 ր., Յ. Մալեանց 50 կ., Թումանեանց 50 կ., Թումանեանց 50 կ., Գ. Գրիգորեանց 1 ր., Ս. Յովհաննէսեանց 40 կ., Ա. Ղուկասեանց 50 կ., Յ. Ծատուրեանց 1 ր., Ա. Ստեփաննեանց 1 ր., Զ. Ամիրխանեանց 2 ր., Լ. Լալաեանց 1 ր., Ա. Լալաեանց 50 կ., Յ. Մաղաթեանց 1 ր., Տ. Ներսէսեանց 1 ր., Լ. Ղուկասեանց 50 կ., Յ. Ազամեանց 1 ր., Ն. Ղասաբեանց 1 ր., Յ. Կուրցեվ 1 ր., Մէլիք-Դադաեանց 1 ր. 50 կ., Ն. Թառաեանց 1 ր., Քալանթարեանց 3 ր., Ղ. Յովսէփեանց 1 ր., Յ. Ազամջանեանց 1 ր., Լ. Մեհրաբեանց 50 կ., Ս. Գէորգեանց 1 ր., Մ. Ղուկասեանց 50 կ., Տէր-Յակոբեանց 1 ր., Յ. Գրիգորեանց 1 ր., Ն. Թումանեանց 1 ր., Բուդաղեանց 1 ր., Լ. Ղասաբեանց 1 ր., Բ. Շահնազարեանց 1 ր., Մինասեանց 50 կ., Մ. Շահնազարեանց 50 կ., Մ. Պոպովեանց 1 ր., Ն. Ազամջանեանց 40 կ., Ն. Թարոսեանց 1 ր., Անյայտ ոմն 1 ր., Ա. Շահնազարեանց 50 կ., Ս. Սարգսեանց 50 կ., Գ. Ստեփաննեանց 40 կ., Զ. Մէլիք-Դադաեանց 50 կ. Ընդամենը 79 ր. 60 կ., դուրս եկած փոստի ծախսը—ընդամենը 79 ր.

Մ. Յարութիւնեանց, Վ. Վարշամեանց, Մ. Ստեփաննեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 24 դեկտեմբերի

Ո՞վ չէ իմանում, որ Թիֆլիսի ծխախոտի խանութներում հաւաքվում են ձմեռ ժամանակ երեկոները մի տեսակ դասակարգ կազմող անձինք մեր հասարակութեան: Ծխախոտի խանութները այդ որոշ դասակարգի կլուբներն են.— Իմ եղած ծխախոտի խանութում յաճախող երիտասարդներին առաջարկեցի, որ այս ամբողջ ձմեռվան ընթացքում պարտաւորվենք չաբաթական տասը կոպէկ վճարել յօգուտ Վանի սովատանջների, որոնք սիրով յանձն առան, ցանկացողները կարող են աւելի տալ: Առ ժամանակ նուիրատուները հետեւեալ երիտասարդներն են:

Սմբատ Յովսեանց 10 կ., Գէորգ Շահվերդեանց 10 կ., Սիմէօն Սիմէօնեանց 20 կ., Լեոն Վարձելեանց 20 կ., Առաքել Ասլանեանց 10 կ., Վասօ Շահրուզադեանց 10 կ., Յովհաննէս Մանվելեանց 20 կ., Վանօ Թայիրեանց 10 կ., Մկրտիչ Տէր-Սիմէօնեանց 10 կ., Սէրգուշկայ Բէգջանեանց 10 կ., Աղէքսանդր Արարատեանց 10 կ., Մ. Հասան-Ջալալեանց 10 կ., Աղէքսանդր Գրաեսայեանց 10 կ., Ե. Ա. Օձնեցի 10 կ., Իշխան Սեխանեանց 10 կ., Գրիգոր Ակոբջանեանց 10 կ., Սարգիս Նունուփարեանց 10 կ., Տիգրան Ծատուրեանց 10 կ., Գիգօ Մարկոսեանց 10 կ., Ջալինեանց 10 կ., Հրաչեայ 10 կ., Ա. Ամիրաղեանց 15 կ., Կ. Ծովեանեանց 10 կ., Գ. Աստուածատուրեան 10 կ. Ընդամենը 2 ր. 75 կոպ., Վերոյգրեալները պարտաւորվում են ամենայն չաբաթ վճարել նոյնը, բացի մի քանիսից, որոնք պատահական նուիրատուներ են: Ինչ ասել կուզէ, որ սովի վշտալի հետեւանքները աչքի առաջ ունենալով այս մտադրութիւնը իրագործեցինք—թող մեր հարուստները հետեւեն այս երիտասարդներին, որոնց համար գուցէ տասը կոպէկը աւելի մեծ փող է, քան մի հարուստի համար հարիւր կամ հազար րուբլի:

Սմբատ Յովսեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» ներկայ համարը այս 1880 թուի վերջին համարը կը լինի: Եկող 1881 թւին «Մշակի» առաջին համարը կը հրատարակվի յունվարի 9-ին, կամ 10-ին:

—

Տօն օրերին, քանի որ «Մշակը» չի հրատարակվի, մեր խմբագրատունը բաց կը լինի ամեն օր, առաւօտեան 11 ժամից, մինչև 2 ժամ կէսօրից յետոյ:

—

Թէ Թիֆլիսցիները և թէ օտարքաղաքացիները «Մշակին» գրվել կարող են ուղղակի դիմելով խմբագրութեանը: Իսկ Թիֆլիսցիները, բացի սորանից, կարող են գրվել մեր լրագրին պ. Շավէրդօվի պավիլիօնի մէջ, որտեղ և ընդունվում են յայտարարութիւններ «Մշակի» համար:

—

Ստացանք պ. Ա. Վարդապետեանից 6 րուբլ յօգուտ «Միացեալ ընկերութեան» նոյն պարոնից 5 րուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջներին, նոյնպէս 1 ր., պ. Գօլուխանեանից և մի անյայտ պարոնից 3 ր. յօգուտ Վանի սովատանջների:

—

Եկող 1881 թւին կը հրատարակվի ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ քաղաքային բժիշկ Լեոն Տիգրանեանի խմբագրութեամբ մի «Առողջապահական թերթ» (մի ամսեայ հանդէս): Ամսագրի գինը կը լինի տարեկան 3 րուբլ: Ներկայ համարում տպում ենք այդ ամսագրի յայտարարութիւնը: Աջողութիւն ենք ցանկանում այդ օգտաւէտ ձեռնարկութեանը:

—

«Русскій Курьеръ» լրագրին հաղորդում են որ Ս. Պետերբուրգում կազմվեցաւ բարձրագոյն հաստատված մի յանձնաժողով, որ նպատակ ունի վերաքննել ռուսաց համալսարանների և բարձրագոյն դպրոցների կանօնադրութիւնը: Ասում են որ ռուսաց համալսարանները կը կազմակերպվեն Հէլսինգֆորսի համալսարանի օրինակով, այն զանազանութեամբ որ թէև բոլոր կուրսերի ուսանողները իրաւունք կունենան մասնակցել ուսանողական խորհուրդներին համալսարանական ներքին խնդիրների վերաբերութեամբ, բայց առաջին կուրսի ուսանողները կունենան միմիայն խորհրդակցական ձայն այդ խորհուրդների մէջ, իսկ մնացած կուրսերի ուսանողները վճռ-

---

երկու կնիկներ ունէր, իսկ այդ հասակում կամենում էր պսակվել մի գեռահաս, տասն և չորս տարեկան աղջկայ հետ, յոյս դնելով իր դէրվիշի հրաշալի մաջունի վրա, որը պէտք է վերադարձնէր նրա մանկութիւնը, և նրան մի առոյգ երիտասարդի սիրտ և ուժ պիտի տար: Նա բոլորովին հաւատում էր իր վերածնելութեանը, թէև հրաշալի մաջունը նրան շատ թանգ պիտի նստէր, թէև բոլոր գոհարեղէնները պիտի մնէին խորամանկ դէրվիշի գրպանը, որը բժշկութեան մէջ իրան մի նոր Լօկման էր ներկայացնում:

—Այդ դէրվիշը, խօսեց խանը,—սքանչելի բաներ գիտէ, նա խոստանում է ինձ համար մի դարման շինել, որը մի անգամ ընդունելուց յետոյ բոլոր սպիտակ մազերը սև գոյն կը ստանան: Գիտէ և մի ուրիշ դարման, որ կեանքը հարիւրաւոր տարիներով երկարացնում է:

—Ինչու չէք շինել տալիս, հարցրեց խանը:

—Նիւթերը հազուագիւտ են և ըստ մեծի մասին թանգագին:

—Այսպիսի դարմանները պատրաստվում են գլխաւորապէս գոհարեղէններից:

—Այո, գոհարեղէններից:

Խանը դարձեալ կրկնեց, թէ բոլորը իմամը կարող է ստանալ իրանից, և խնդրեց դէրվիշին իր մօտ ուղարկել, յայտնելով, թէ ինքն էլ նպատակ ունի նոյն մաջունները պատրաստել տալ իր համար, և այսպիսով մի օգուտ հասցրած կը լինի դէրվիշին, որը իմամի թէ բժիշկը և թէ հիւրն է: Մի խօսքով, խանը աշխատում էր ամեն տեսակ հաճութիւն ցոյց տալ այդ սպիտակեղէնների մէջ փաթաթված, չորուցամաք ծերունին, որ բովանդակում էր իր մէջ ամբողջ ցեղի հաւատը և համակրութիւնը: Խանը այնքան վարպետ էր, որ գիտէր, թէ այդ մարդուն գրաւելով, ամբողջ ժողովուրդը իր ձեռքում սանձահարված կարող էր պահել:

Մի մարդ միայն այդ վրանում իր մտքում ծիծաղում էր այդ բոլոր խօսակցութիւնների վրա,—դա մունշի-բաշին էր: Նա խիստ դժգոհ էր, որ իմամի այցելութիւնը խանգարեց իր բացատրութիւնները հայերի հարստահարութեան մասին, և բարկութիւնից, հանեց իր ծոցից մի փոքրիկ ոսկեայ տուփ, և նրա միջից վեր առնելով ափիոնի երեք հատ խոշոր գնդակներ, դրեց բերանը, կուլ տուեց:

—Միրզայ-Ջաֆարը—այսպէս էր մունշի-բաշիի անունը,—արդէն կուլ տուեց իր մաջունը, նկատեց իմամը հեգնական եղանակով:

—Այո, պատասխանեց նոյնպէս հեգնական ձևով քարտուղարը,—այդ է իմ մաջունը, թէև չէ մանկացնում, բայց գոնէ մոռանալ է տալիս ինձ աշխարհի վշտերը...

—Մի՞թէ դուք էլ վշտեր ունէք, հարցրեց իմամը ծիծաղելով:

—Ես վշտեր չունեմ, բայց ուրիշի վշտերը նեղացնում են ինձ... ասաց նա փիլիսոփայական զուարճախօսութեամբ,—աշխարհի մէջ շատ չար ու բարի եմ տեսնում... կան մարդիկ, որ ամեն հնարներ գործ են դնում իրանց կեանքը երկարացնելու համար, որ աւելի շատ վայելեն աշխարհի հեշտութիւնները... կան և այնպիսի մարդիկ, որոնք կամաւ կարճացնում են իրանց կեանքը և մահուան մէջ են որոնում հանգստութիւնը...

Թէ խանը և թէ իմամը առաջուց սովոր էին քարտուղարի տարապայման խօսակցութեանը, այս պատճառով չը բարկացան նրա բացարձակ ակնարկութիւնների վրա: Դէրվիշները առհասարակ յարգանք ունեն պարսիկների մօտ, չը նայելով որ, նրանց հայացքները և սովորութիւնները շատ անգամ հակառակ են լինում ընդունված նախապաշարմունքներին: Միրզա-Ջաֆարը նոյնպէս դէրվիշ էր: Իր վերջին խօսքերով նա ակնարկում էր խեղճ հայերին, որ մի քանի րոպէ առաջ այրվեցան հրապարակի վրա: Իմամը հասկանալով այդ, պատասխանեց նրան.

—Նրանք առանց այդ էլ պիտի այրվէին դժոխքի կրակների մէջ. լաւ է, որ այս աշխարհում փորձեցին նախապատրաստվել գեհենի կրակների համար:

Քարտուղարը կամենում էր պատասխանել իմամին, բայց խանը նրան աչքով արաց, որ լռէ: Մէլիք Դաւիթը, որ բոլոր ժամանակը լուռ լսում էր, մտածեց օգուտ քաղել իմամի ներկայութիւնից և իր հաշիւը վերջացնել քարտուղարի հետ: Բայց առիթ չէր գտնում: Առիթը տուեց ինքը իմամը, որը գոհ մնալով իր սուր պատասխանով հայերի վերաբերութեամբ, դարձաւ դէպի Մէլիք Դաւիթը, հարցնելով.

—Այսպէս չէ, Բաղր բէկ:

—Իրաւ, այդպէս է, տէր, ասաց «ուրացողը»—բոլոր հայերը դժոխքի կրակի մէջ պիտի այրվին: Աստուծոյ դրախտը միայն Մուհամմէդի ուղղափառների համար է: Մի քանի րոպէ առաջ պարոն քարտուղարը ինձ մեղադրում էր, իբր թէ ես եմ եղել գլխաւոր պատճառը, որ այդ յիմար հայերը իրանց անձերը կրակին մատնեցին: Իբր թէ ես նրանցից ծանր հարկեր եմ առել և նրանց զաւակները վաճառել եմ: Խոստովանվում եմ, որ այդ երկուսն էլ արել եմ ես աւելի յարգանք ընդունելու համար, քան թէ նախատինք: Հարկերը ծանրացնելով, ես ծառայութիւն եմ արել խանի գանձարանին, իսկ «գաւուրների» զաւակները մահմեդականներին վաճառելով, ես աշխատել եմ բազմացնել մեծ մարգարէի հաւատացեալների թիւը:—Դրանք են իմ արածները, եթէ մի որ և իցէ յանցանք էք գտնում դրանց մէջ, ահա իմ պարանոցը, կտրել տուեցէք:

—Այդ գործերի մէջ ոչ ոք ձեզ մեղադրելու իրաւունք չունի, ընդհակառակն, դուք պատուի և շնորհակալութեան էք արժանի, պատասխանեց իմամը ծանրութեամբ:—Դրանցով դուք ցոյց էք տալիս, որ անկեղծութեամբ և հաւատքով էք ընդունել մեր կրօնը: Ես կը խնդրեմ խանից, որ ձեզ ըստ արժանւոյն վարձատրէ:

—Ես այսօր իմ սեպհական հանդերձատնից մի խալաթ կընծայեմ Բաղր բէկին, ասաց խանը իմամին գոհացնելու համար:

Մէլիք Դաւիթը գլուխ տուեց և օրհնութիւններով յայտնեց իր շնորհակալութիւնը: Այժմ չարագործի մռայլված դէմքը կրկին սկսեց փայլել ուրախութիւնից: Իմամը Մէլիք Ֆրանգիւլի վրա ամենեւին ուշադրութիւն չը դարձրեց, թէև նա աստիճանով աւելի բարձր էր Մէլիք Դաւիթից: Մուսուլմանների բարձր հոգևորականը, կարծես, զզվում էր այդ «գաւուրի» ներկայութիւնից, մանաւանդ, որ նա համարձակվել էր նստել նոյն վրանի տակ, ուր ինքն էր նստած: Այդ արհամարհանքը սաստիկ ազդեց փառասէր Մէլիք Ֆրանգիւլի սրտին և նրա գլխում կրկին ծագեց այն միտքը, որ երկար ժամանակ տանջում էր նրան...

Իմամը վեր կացաւ, յայտնելով, թէ երկար նստել չէ կարող, թէ իր նամազի ժամանակը անցնում է, թէ նա մի քանի րոպէով միայն կամեցաւ անցնել խանի մօտ, նրա առողջութիւնից տեղեկութիւն առնելու համար, թէև նա եկած էր գլխաւորապէս գոհարեղէնների համար, որ պահանջում էր նրանից դէրվիշը: Թէ խանը և թէ բոլոր ներկայ գտնվողները կանգնեցին և բաւական տեղ, վրանից հեռու, ճանապարհ դրին իմամին:

Իմամի գնալուց յետոյ խանը երկու մէլիքների հետ մնաց միայնակ: Քարտուղարը խռոված մարդու նման առանձնացաւ վրանի միւս մասնում, ուր նստած էին նրա ստորագրեալ գրագիրները և սկսեց զբաղվել իր գործերով: Այդ միջոցին խանը կանչել տուեց իր մօտ ձիաւորների գլխաւորին, որին կոչում էին զուլլար-աղասի և հրամայեց նրան պատրաստել երկու հարիւր զինված ձիաւորներ Թորոս իշխանին ընդունելու համար:

—Թորոսը, հարցրեց Մէլիք Ֆրանգիւլը զարմացած կերպով, իբր թէ ոչինչ բանից տեղեկութիւն չունի,—ինչու համար է գալիս Թորոսը:

—Իշխանը պիտի գայ մեզ մօտ գտնված հայ գերիներին գնելու համար, պատասխանեց խանը:—Այսօր, ճաշից երկու ժամ առաջ, ժամանակ ենք նշանակել նրան ընդունելու:

—Ներեցէք համարձակութեանս հարցնել'—որքան փրկանք էք նշանակել:

—Ես դեռ ոչինչ չեմ նշանակել, տեսնենք իշխանը որքան կը տայ. ի հարկէ, փողի մասին սակարկութիւն կը լինի:

—Ես հէնց այդ էի ուզում գիտենալ, ասաց Մէլիք Ֆրանգիւլը խոհեմ կերպով.—Թորոսը հօրեն սատանայից աւելի խորամանկ է, վախենում էի, որ այդ անիրաւը ձեզ կը խաբէ: Լաւ է, որ դեռ գործը վերջացած չէ, ես այժմ կարող եմ ձեզ մի քանի օգտաւէտ խրատներ տալ:

Սալամ մանկլաւիկը, որ ներքինապետից պատուէր էր ստացել լրտեսել խանի և երկու մէլիքների խօսակցութիւնը, աւելի սրեց իր ականջները Մէլիք Ֆրանգիւլի «խրատները» լսելու համար: Ընդունելով իր մատուցած ղալեանը խանի ձեռքից, նա մի կողմ քաշվեցաւ, կանգնեց վրանի մուտքի մօտ, և լարված ուշադրութեամբ լսում էր նրանց:

Մէլիք Ֆրանգիւլը խանի ուշադրութիւնը դարձրեց նախ այն կէտի վրա, թէ ովքեր են գերիները, ինչ տեղից են, որքան կարողութիւն ունեն և նրանց ազգականները ինչ գումար կա-

ռողական ձայն: Յանձնաժողովի անդամները սրանք են. կոմս Լօրիս-Մէլիքօվ, Սաբուրօվ, Աբազա, Պօսիէտ և իշխան Լիվէն:

—

Վերջին տեղեկութիւններին համեմատ ամբողջ Ռուսաստանում հրատարակւում են 483 պարբերական հրատարակութիւններ, որոնցից ռուսաց լեզուով 376 հատ, լեհական լեզուով 54, գերմաներէն 31, լատիշերէն 10 հատ, ֆրանսերէն 8, հայերէն 6, էստօներէն 6, հրէարէն 4, վրացերէն 3, ֆիններէն 2 և լատիներէն 1 հատ:

—

Ս. Պետերբուրգում հրատարակւող կիսապաշտօնական «Берегъ» լրագիրը, որի խմբագիրը պ. Ցիտօվիչն է, յայտնում է որ եկող 1881 թւից սկսած այլ ևս չի հրատարակւիլ:

—

Ստացանք ՇՈՒՇՈՒՑ պ. Հ. Առաքելեանցից 16 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների հաւաքեալ նուիրատուներից. պ. Մարգարեան 10 րուբլ, Տիգրան Նազարեան և օրիորդ Ս. Ղուկասեան 6 րուբլ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

—

Ներկայ 1880 թւականի ընթացքում թէպէտ եւրոպական կեանքը չը վրդովվեցաւ արիւնահեղ պատերազմով, որին շատերը սպասում էին, բայց այնու ամենայնիւ եւրոպական դիպլօմատիան բաւական լարված դրութեան մէջ էր:

Ամենախրթխրթված հարցը, որ զբաղեցնում էր եւրոպական կառավարութիւններին, արեւելեան հարցն էր: Հարկաւոր էր իրագործել Բերլինի դաշնագիրը և դրա համար Գերմանիայի մայրաքաղաքի մէջ հաւաքվեցաւ մի կօնֆերենցիա պետութիւնների ներկայացուցիչներից, որոնք վճիռներ կայացրին վճռելի երեք հարցերի վերաբերութեամբ: Այդ հարցերն էին չերնօգօրիական, յունական և թէ Հայաստանի և թէ քրիստոնէաբնակ Թիւրքաց այլ նահանգների մէջ վերանորոգութիւնների մտցնելու խնդիրը: Ընթերցողներին յայտնի է, թէ ինչպէս կայացաւ եւրոպական առերես համաձայնութիւնը կօնֆերենցիայի վճիռները իրագործելու համար, ինչպէս կազմվեցաւ միացեալ նաւատորմը և ծովային ցոյց եղաւ, որի հետեւանքն էր չերնօգօրիական խնդրի լուծումը և Դուլցինիօ քաղաքի չերնօգօրցիների ձեռքը անցնելը:

Ներկայ 1880 թւականը եկող տարւան ժառանգութիւն է թողնում յունական և հայկական անվճիռ մնացած հարցերը, որոնցից առաջինը եթէ ընդհանուր եւրոպական պատերազմի պատճառ չը դառնայ, գոնեա անհրաժեշտ կը դարձնէ յոյն-թիւրքական մի կռիւ:

Ներկայ թւականի ընթացքում անգլիական պահպանողական մինիստրութիւնը փոխվեցաւ և լորդ Բիկօնսֆիլդին յաջորդեց Գլադստօն: Անգլիական ազատամիտ մինիստրութիւնը բոլորովին այլ տեսակէտից նայեց արեւելեան հարցի վրա, որի վճիռը Բերլինի դաշնագրի համեմատ նա անհրաժեշտ համարեց և այդ նպատակին հասնելու համար մեծ աշխատանքներ գործ դրեց: Իռլանդական կալւածական հարցը ներկայ տարւայ ընթացքում ծագեցաւ և մինչև այժմ կառավարութիւնը արտաքոյ կարգի միջոցների չէ դիմում, որպէս զի կարողանայ եկող տարի երկրի մէջ կալւածական վերանորոգութիւններ մտցնել և փոքր ի շատէ ապահովել ֆերմերներին: Այդ ծանր հարցն էլ մնում է եկող տարւան իբրև մի ժառանգութիւն:

Ֆրանսիական հանրապետութիւնը հետզհետէ զօրանում է, չը նայելով նրա թշնամիների աշխատանքներին: Հոգևոր միաբանութիւնների դէմ ուղղված օրէնքները ազգային ժողովի հաւանութիւնը ստանալուց յետոյ իրագործվեցան կառավարութենից: Ֆրանսիան իր զօրքերին նոր դրօշակներ բաժանեց և այդ հանդէսի ժամանակ երևաց, որ Ֆրանսիայի պատերազմական ոյժերը վերակազմված են վերջին պատերազմի ջարդից յետոյ: Ֆրանսիայի ֆինանսների դրութիւնը միւս բոլոր պետութիւններից աւելի լաւ է և դրա պատճառն այն է, որ ֆրանսիացիք հաւատում են իրանց կառավարութեան խաղաղասիրական քաղաքականութեանը, որ և ապացուցվեցաւ վերջին ժամանակներում Ֆրանսիայի ունեցած արտաքին յարաբերութիւնների ժամանակ: Բացի այդ ֆրանսիական պատգամաւորների ժողովը, վերջացնելով իր ներկայ տարւայ նիստերը, ձայների ահագին մեծամասնութեամբ ընդունեց պարտադիր ուսման օրինագիծը, որի համեմատ ծնողները պարտաւորվում են իրանց երեխաներին ուսում տալ մինչ 13 տարեկան հասակը: Այդ կրթութիւնը բուն ազգային ուղղութիւն կունենայ և ազատ կը լինի կղերականների ազդեցութիւնից:

Աւստրօ-Ունգարիայի մէջ շարունակվում են կուսակցական կռիւներ և ներկայ տարւայ ընթացքում այդ երկիրը բնակեցնող զանազան ազգութիւններից ամենից շատ շահվեցան լեհացիները: Աւստրօ-Ունգարիան մի դաշնակցութիւն կապեց Գերմանիայի հետ, որ մինչև այժմ հաստատ է մնում և ապագայում կարող է կուսակիցներ ունենալ:

Գերմանիան շարունակ պահում է իր առաջնակարգ դիրքը եւրոպական պետութիւնների շրջքում, որ նա ստացաւ ֆրանս-գերմանական պատերազմից յետոյ: Կառավարվելով իշխան Բիսմարկից, գերմանական ազգային ժողովը անդադար օրէնքներ է հրատարակում սօցիալիստների դէմ: Գիտութեան այդ մայրաքաղաքի մէջ ներկայ տարւայ վերջերում հալածանքներ սկսվեցան հրէաների դէմ և այդ հալածանքների նշանաբանը համալսարանական ամբիոնից տրվեցաւ: Հրէաների դէմ հալածանքները մինչև այժմ շարունակվում են և կառավարութիւնն էլ համամիտ է հալածողներին, ինչպէս այդ երևում է գերմանական կառավարութեան պաշտօնական լրագիրների մէջ տպված յօդուածներից:

Իտալիան ներկայ տարին գլխաւորապէս զբաղված էր իր ներքին գործերը կարգի բերելով և մասնակցում էր քաղաքական գործերին եւրոպական համաձայնութիւնը պահպանելու համար:

Ռուսաստանի կեանքը 1880 թւի սկիզբներին չափազանց ծանր էր և ռուս հասարակութիւնը վրդովված դրութեան մէջ էր: Չարագործները անդադար յանդուգն փորձեր էին անում կառավարչական ներկայ կազմակերպութեան դէմ, որոնք բաղդաւորապէս անաջողութեամբ էին անցնում: Վերջին ժամանակներում կառավարութիւնը առաջն առաւ այդ բոլոր անկարգութիւնների և սկսեց շարունակել Թագաւոր Կայսրի վաղուց բռնած վերանորոգական ընթացքը:

Պէտք է նկատել վերջապէս, որ ներկայ տարւայ ընթացքում եւրոպական բոլոր կառավարութիւնները յայտնում էին, որ նրանց համար անհրաժեշտ է խաղաղու-

---

րող էին վճարել նրանց գնելու համար: Բոլորի անունները մի առ մի յայտնելուց յետոյ, նա աւելացրեց, թէ ինքը, կռուի ժամանակ, որովհետև խանի զօրքերի մէջն էր գտնվում, և խանին աւելի շահ հասցնելու մտքով, աշխատեց ընտրել գերիներին ամենահարուստ ընտանիքներից, որպէս զի, նրանց ազատելու համար կարելի լինի պահանջել նշանաւոր գումարներ: Գերիները թւով հարիւր քառասուն և հինգ հոգի են. մի մասը մեռել են բանտի մէջ, բայց հարիւրի չափ դեռ մնում են: Դրանց մէջն է գտնվում Ստեփաննոս պատանին, որ Շահումեան իշխանների տանից է, մէլիք Վարթանէսի որդին, ամբողջ Գենուաղ գաւառի ժառանգը, այն գաւառի, որ դուք տիրեցիք, որ այժմ ձեր իշխանութեան ներքոյ է գտնվում: Այդ պատանուն ամենևին պէտք չէ ձեռքից թողնել, եթէ կամենում էք, որ Գենուաղը մնայ ձեզ որպէս մշտական սեպհականութիւն: «Վիշապի ձագը երբ որ մեծանայ, դարձեալ օձերի թագաւորը կը դառնայ»—այդ պարսկական առածի միտքը դուք լաւ էք հասկանում: Ուրեմն, պէտք է Շահումեանների տան այդ վերջին շառաւիղը արմատից կտրել, այդ տոհմի հետքը աշխարհի երեսից ջնջել, եթէ ցանկանում էք, որ Գենուաղը ձեզ մնայ. իսկ եթէ պատանու կեանքին դիպչել չէք ցանկանայ, խոհեմութիւնը պահանջում է, որ նրան պահէք ձեզ մօտ որպէս պատանդ:

Մէլիք Ֆրանգիւլը այնպէս հասարակ և սովորական կերպով առաջարկում էր խանին իր «խրատները», որպէս բժիշկը տալիս է իր հիւանդին զանազան առողջապահական խորհուրդներ, որոնց մէջ նա խղճի, պատւի և ազնւութեան դէմ ոչ մի յանցանք չէ գտնում:

—Այդ բոլորը, ինչ որ ասացիք, շատ խելացի են, պատասխանեց խանը ուշադրութեամբ լսելուց յետոյ.—բայց ես այդ պատանուն ոչ կարող եմ պահել ինձ մօտ որպէս պատանդ և ոչ ոչնչացնել նրան, որովհետև Թորոս իշխանին խօսք եմ տւել բոլոր գերիները դարձնել նրան, և ես իմ խօսքը յարգում եմ:

Կարծես մէլիք Ֆրանգիւլի գլխին սառը ջուր ածեցին: Նա չէր սպասում խանից մի այսպիսի պատասխան: Բայց դարձեալ իր փառասիրութիւնը չը կորցնելով, դաւաճանը շարունակեց.

—Ես երբէք չէի ցանկանայ, որ դուք ձեր խօսքը կոտրէիք, խան, բայց այդ չէ արգելում ձեզ պահանջել որպէս պատանդ, նոյնպէս և միւս գերիների համար արժանաւոր փրկանք:

Մէլիքի նպատակը այն էր, որ խանը պահանջէ այնպիսի ահագին գումար, որ Թորոս իշխանը չը կարողանայ վճարել. դրանով դարձեալ գերիները կը մնային խանի բանտի մէջ, այնտեղ կը մաշվէին, կը տոչորվէին և վերջապէս կոչնչանային,—այն ժամանակ մէլիքը դարձեալ հասած կը լինէր իր նպատակին: Բայց ինչ սատանայական նպատակ էր այդ,—պէտք է պարզել:

Մէլիք Ֆրանգիւլը վաղուց դիտաւորութիւն ունէր Գենուաղ գաւառի մէլիքութիւնը իր ձեռքը ձգել: Այս նպատակով, նա իրան աջակից ընտրելով տաթեւացի Դաւիթ ուրացողին, երկուսը միասին կարողացան խանին գրգռել Գենուաղի վաղեմի իշխան մէլիք Վարթանէսի դէմ: Դաւաճանութիւնը այնպէս սարքեցին, որ մէլիք Վարթանէսը բոլորովին անպատրաստ, խանի հրոսակները յանկարծ մտան նրա երկիրը: Շահումեանների տունը բոլորովին բնաջինջ եղաւ, ինքը մէլիք Վարթանէսը ընկաւ կռուի մէջ: Այդ ահագին իշխանական տոհմից ազատվեցաւ մի պատանի միայն, Ստեփաննոսը, որը գերի ընկաւ խանի զօրքերի ձեռքը: Նրա հետ գերի առնվեցան Գենուաղի գլխաւոր բոլոր նշանաւոր տանուտէրների որդիները: Այնուհետև խանը իր կողմից նշանակեց այդ գաւառում պարսիկ կառավարիչներ: Գերիները այնքան ժամանակ պահվում էին խանի բանտերում, մինչև Գենուաղը բոլորովին հպատակէր և ժողովուրդը ապստամբական փորձեր չանէր: Բայց որովհետև ժողովրդի գլխաւորները ոչնչացրած էին, և նրանց զաւակները որպէս գերի պահվում էին տիրող բռնակալի ձեռքում, այս պատճառով անտէր, անառաջնորդ Գենուաղը շուտով խոնարհվեցաւ պարսիկ խանի իշխանութեան ներքոյ: Այնուհետև աւելորդ էր պահել գերիներին, երբ կարելի էր ստանալ նրանց փոխարէն բաւական մեծ գումար: Բայց մէլիք Ֆրանգիւլին այդ ձեռնտու չէր: Նա ժառանգական թշնամութիւն ունէր Շահումեանների տոհմի հետ: Նա ցանկանում էր ոչնչացնել այդ հոյակապ ընտանիքից մնացած միակ ներկայացուցիչը, Ստեփաննոսին, որ ինքը լինի Գենուաղի տէրը: Թէև այդ մասին նա դեռ ոչինչ խօսեցած չէր խանի հետ, բայց մեծ յոյս ունէր, որ կարող է հասնել իր նպատակին, որովհետև խանը նրա օգնութեամբ, նրա առաջնորդութեամբ միայն կարողացաւ տիրել Գենուաղին և յաղթել մէլիք Վարթանէսի նման մարդուն, որը մեծ զօրութեան տէր էր: Պարսից խաները սովորութիւն չունէին իրանք կառավարելու հայոց գաւառները. նրանք յանձնում էին հայ մէլիքներին և տարեկան մի նշանակեալ հարկ էին ստանում: Ո՞վ աւելի արժան էր այդ պաշտօնին, քան մէլիք Ֆրանգիւլը, որ այնքան հաւատարիմ էր խանին, որ այնքան օգնել էր նրան Գենուաղի տիրապետութեան մէջ:

Մէլիք Ֆրանգիւլը երկար ժամանակ աշխատում էր պատանի Ստեփաննոսին խեղդել տալ բանտի մէջ, բայց այդ փորձը, ինչպէս տեսանք, չը յաջողվեցաւ: Նա այնքան երկիւղ չէր կրի այդ պատանուց, եթէ նա չունենար մի այնպիսի հզօր քեռի, որպիսին էր Թորոս իշխանը, Ջաւնդուրի ամբողջ գաւառի տէրը: Ստեփաննոսի մայրը այդ իշխանի հարազատ քոյրն էր:—Տարակոյս չը կայ, մտածում էր մէլիք Ֆրանգիւլը, որ Թորոս իշխանը, ազատելով իր քրոջ որդուն, կը պահէր իր մօտ, կը մեծացնէր, և վերջը կաշխատէր նրան կրկին իր հայրենական ժառանգութեան տէր դարձնել:

Արծաթի սէրը խանի մէջ մեծ էր ամեն բանից: Մէլիք Ֆրանգիւլի բոլոր խորհուրդները, բոլոր փաստերը, թէ գերիներին իր մօտ պահելով կամ ոչնչացնելով, կարող էր նա ապահովացնել Գենուաղի տիրապետութիւնը,—այդ «խրատներին» խանը մեծ նշանակութիւն չը տւեց: Նրան մի միայն գրաւեց փողի խնդիրը և այս պատճառով հարցրեց, թէ ինչքան կարելի է պահանջել Թորոս իշխանից:

—Մէլիք Վարթանէսի ամբողջ գանձը, պատասխանեց մատնիչը:

Խանը զարմացաւ, ասելով, թէ մէլիք Վարթանէսը ինչ որ ունէր, ինչ որ չունէր, բոլորը կողոպտվեցաւ կռուի ժամանակ. միթէ դեռ ևս նրանից մի բան մնացած է:

—Ինչպէս չէ, պատասխանեց մէլիքը ժպտելով, որպէս մի մարդ որ ժպտում է երեխայի միամտութեան վրա:—Մէլիք Վարթանէսը դեռ կռուից շատ առաջ հոգը տարել էր, որ ձեր զօրքերը պիտի մտնեն նրա երկիրը. այս պատճառով իր գանձը նախապէս տեղափոխել էր իր աներոջ՝ Թորոս իշխանի ամրոցը: Ձեր զօրքերը գտան մէլիք Վարթանէսի ամրոցում նրա հարստութեան փշրանքները միայն:

Յետոյ նա սկսեց պատմել այդ առասպելական գանձի մասին շատ բան. թէ մէլիքը իր ամրոցում մի ներքնատուն ունէր երկաթէ դռներով, թէ այնտեղ յատակի վրա, ցորենի շեղջերի նըման, դիզված էին՝ մի կողմում ոսկի, միւս կողմում արծաթ, մի տեղ պղնձէ դրամներ, միւս տեղ թանգագին քարեր. թէ այդ կոյտերը այնքան բարձր էին, որ եթէ մի մարդ միւս կողմում կանգնած լինէր, անկարելի էր նրան տեսնել: Եւ փողը այնտեղ չէին համրում, կամ կշռում էին կշիռքով, կամ չափում էին սօմարով: Այդ բոլորը նա ուղտի բեռներով առաջուց ուղարկած էր Թորոս իշխանի տունը:

Այդ պատմութիւնը խանի վրա նոյն ազդեցութիւնն էր գործում, ինչպէս քաղցած մարդու մօտ համեղ կերակուրների պատմութիւնը: Նրա ախորժակը աւելի բացվեցաւ, և ինչպէս ասում են՝ «բերնի ջուրը գնաց», երբ մէլիք Դաւիթը, որ բոլոր ժամանակը լուռ էր, վկայութիւն տւեց, թէ բոլորը ճշմարիտ է, թէ ինքը իր աչքովն է տեսել այդ ահագին գանձը, թէ այնտեղ կային սկսեալ Աղեքսանդր Զուլկարնէյնից (Աղեքսանդր Մակեդոնացուց) ամեն ժամանակների դրամներ, թէ այնտեղ կային մինչև անգամ քաջքերի դրամներ:

Այդ միջոցին հեռուից լսելի եղաւ փողի ձայն, որի գոռգոռուն հնչիւնները կորստվելով տարածվեցան լեռների մէջ: Մի քանի անգամ կըրկնվեցաւ ձայնը, յետոյ լռեց:

—Իշխանը գալիս է, ասաց խանը և հրամայեց Ֆարրաշ-բաշուն, իր դրանիկներից գլխաւորների հետ ընդ առաջ գնալ:

Երկու մէլիքները կանգնեցան, յայտնելով, թէ իրանց անյարմար է նրա գալուց յետոյ ներկայ գտնվել:

—Շնորհակալ եմ, «իմ» մէլիքներ, ասաց խանը բարեկամաբար,—շատ շնորհակալ եմ, որ դուք այդ բոլորը նախապէս յայտնեցիք ինձ: Ես պատանի Ստեփաննոսին չեմ տայ, մինչև չը ստանամ նրա հօր ամբողջ գանձը, և միւս գերիներին նոյնպէս չեմ ազատի, մինչև չը ստանամ արժանաւոր փրկանք: Ես չեմ մոռանայ, որ դուք իմ աչքերս բաց արեցիք...

(Կը շարունակվի)